

Tijdschrift voor Gregoriaans

Tijdschrift voor Gregoriaans
Verschijnt vier keer per jaar
Jaargang 14, november 1989

Contactorgaan van de "Stichting Amici
Cantus Gregoriani".

Redactie: Zr. Marie-Louise Egbers, Ike
de Loos, Wim Mahieu, Rien
Roggeveen, Ton Tromp

Redactie-adres: Catharinastraat 81
4811 XG Breda, 076-221458
Secr. en adm.: Torenhoekstraat 14
5056 AN Berkel-Enschot

Abonnement f25,-. per jaar, over te maken
op rek.nr. 42.06.65.323 Amrobank Geldrop
t.n.v. H. Berkers. Gironr. van de bank
1065135.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. Helmond.

De Stichting Amici Cantus Gregoriani is
een kring van mensen die zich verbonden
weten met het Gregoriaans en door een
jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning
van dit tijdschrift alsmede andere op het
Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk
maken.

Inlichtingen op het redactie-adres.

Losse nummers (ook van oude jaargangen)
f7,50 per stuk.

Bij de voorplaat: Parochiekerk St. Stephan
Mainz. Koorvenster van Marc Chagall:
Maria met het Kind - Detail

Van de redactie

In de laatste aflevering van dit kalenderjaar staat 100 jaar Paléographie Musicale in de schijnwerpers. Het was in Amersfoort een waar feest; hopelijk proeft U daar in dit nummer iets van.

Onze dank gaat uit naar de auteurs van de voor U liggende artikelen: M. Polspoel, M-l. Egbers, J. Bielen en W. Mahieu en naar verschillende anderen die dit jaar hun medewerking verleenden.

Tenslotte: dit is een blad vol actualiteiten, verslagen en mededelingen.

Wij wensen U met deze aflevering plezierige leesmomenten, maar vooral de vreugde van deze zo bijzondere liturgische zang.

Een Gezegende Adventstijd.

O.L.Vrouw ter Eem

Liturgiegeschiedenis (4)

De Advent (Lat. Adventus-komst, nadering)

De Advent is in het Westen de periode die voorafgaat aan het kerstfeest. De oudste bronnen van een liturgische viering van de Advent gaan terug naar Ravenna in de 2e helft van de 5e eeuw. Sinds de 6e eeuw komt hij in de kalender voor. Volgens jonger gebruik vormt de 1e zondag van de Advent tevens het begin van het kerkelijk jaar.

Zowel in het Oosten als in het Westen ligt het mysterie van de menswording aan de basis van deze voorbereidingstijd. De eigenlijke oorsprong moet men in het Oosten zoeken; deze hield nauw verband met de centrale plaats die het feest van Epifanie innam. (Epiphaneia-Openbaring) De voorbereidingstijd hierop, de Advent dus, bestond uit vier zondagen, elk met een eigen liturgie die geënt was op vier historische gebeurtenissen van vóór Christus' geboorte (Lc.1): de boodschap aan Maria, het bezoek aan Elisabeth en de geboorte van Johannes de Doper; centraal stond echter de menswording van het Woord door de maagd Maria. Tot de 4e eeuw was dáár, in het Oosten, Epifanie nog steeds het feest van de geboorte. Later verplaatste men dat, analoog met het Westen, naar 25 december en bleef 6 januari behouden voor de viering van de Doop in de Jordaan. Het Westen nam Epifanie via Gallië over, maar gaf er een eigen, drievoudige the-

matische inhoud aan, nl. de aanbidding van de mensgeworden Koning door de Wijzen uit het Oosten, de Godsopenbaring bij Christus' Doop in de Jordaan (dit staat centraal in de Oosterse liturgieën) en de Godsopenbaring bij het wonder van Kana. De Gallische voorbereidingstijd duurde zes weken.

De Romeinse liturgie heeft de tweede gedachte (de Doop) naar de octaafdag verplaatst, het derde thema (Kana) naar de zondag daarop en behield Epifanie zelf voor de aanbidding. Sinds de herziene rubrieken van 1955 heet de octaafdag nu Doop van de Heer. Volgens Jungmann hield men reeds in de 2e helft van de 4e eeuw in bepaalde streken van Gallië en Spanje een periode van drie weken vrij als ascetische (nog geen liturgische) voorbereiding op Epifanie, 'Adventus Domini' genaamd. Deze ascese zou aanvankelijk een reactie zijn geweest op het heidense 'Sol Invictus', het feest van de Zonnewende (17 december tot 6 januari). Kerstmis (25 december) is vrijwel zeker als pendant hieruit ontstaan en was rond 330, dus kort na het Concilie van Nicea (325), voor het eerst in Rome bekend. De oude teksten m.b.t. Kerstmis verwijzen daarom vaak naar Christus als 'Licht' van de wereld en 'Zon' der gerechtigheid. De eerste religieuze en liturgische betekenis van genoemde ascese vinden we terug in Gallië (Tours-Arles). De Synode van Mâcon (538) schreef voor heel Gallië en Spanje de z.g. winterquadregesima van zes weken voor. Deze liep van St. Maarten (11 november) tot Kerstmis. Men moest drie dagen

Aanbidding van de Koningen. Cistercienser-Graduale uit Wonnental/Breisgau
 Rond 1330 Badische Landesbibliothek
 Karlsruhe

per week vasten en mishoren. We zien hier een duidelijk verband met Pasen. Ook het steeds terugkerend thema van het 'Licht' wijst in die richting. Rouw en boete behoorden niet tot het oorspronkelijk karakter van de Advent doch zijn er, in navolging van de vastentijd, later ingebracht. De Gallische liturgie benadrukte de (weder-)komst van Christus zowel in haar hoopvolle als in haar angstaanjagende vorm hetgeen een verklaring inhoudt voor het boete-aspekt. Dit typisch Gallische element, de relatie van de boetepraktijk uit de vasten met de liturgische viering van de Advent is in heel de Kerk, zowel in het Oosten als in het Westen, overgenomen.

In Rome stuitte de Adventsviering aanvankelijk op verzet. Ook de Romeinse ritus nam de boetegedachte van de Gallische winterquadregesima over. Eerst in de 2e helft van de 6e eeuw vinden we er een bescheiden voorbereidingstijd op Kerstmis terug, die oorspronkelijk twee, later drie weken bedroeg. Deze tijd werd beheerst door de figuur van de Voorloper (Johannes) en ps.24. Het hoogtepunt vormde echter de winterquatertemper, die, als tegenhanger van het Oosterse hoogfeest van O.L.Vrouw vóór Kerstmis, in het teken stond van het maagdelijk moederschap van Maria. Het Concilie van Efese (431) had immers verklaard dat Maria 'Teotokos' mocht worden genoemd, d.w.z. degene 'die God gedragen heeft'.

Zoals bekend, bouwde Gregorius de Grote (590-604) de liturgie in Rome volledig uit. Vier weken van voorbereiding op Kerst-

mis kregen eigen lezingen, gebeden, gezangen en homilieën volgens Gregoriaans schema, hetgeen deels met bestaande elementen, deels met nieuwe composities gebeurde. De reeds gebruikte adventspsalmen werden van een aangepast keervers voorzien, waarbij vooral de profeten op de voorgrond traden. Gregorius doorbrak ook het boete-aspekt van de Gallische Advent door invoering van het Alleluia. Zag men in Rome tot nu toe de komst van Christus louter in zijn historische menswording, hij verwees tevens naar de Kurios (Heer) in zijn wederkomst. Onze adventsgedachte vindt hier haar grondslag. Hoewel daarmee de structuur was vastgelegd, bleef, door het verval van Rome en de overheersing van de Frankische Kerk, de oude Romeinse gedachte van de menswording toonaangevend.

In de latere Middeleeuwen trad de oude boetegedachte weer versterkt op de voorgrond, getuige het weglaten van de sequentiae, het beperkt gebruik van hymnen, het Gloria verval, het Te Deum op zondag eveneens, geen orgelspel, het gebruik van boetepsalmen (Cluny), het met paars bedekken van kruisen, relikwieën enz. Paus Gregorius X (1271-1276) plaatste de Advent zelfs gelijk met de vasten en de dodenliturgie.

De Advent is een tijd van ingetogen vreugde om de verwachting van de komst van Christus en tevens een tijd van ascese en boete om deze komst voor te bereiden. Twee figuren staan hierbij centraal: Maria, vanaf 17 december overheerst de verwachting in de beroemde

'O-antifonen' met het Rorate Caeli, en Johannes de Doper die de boete predikt. Drie thema's worden ermee verbonden: de betekenis van Christus' eerste, historische komst, de sacramentele wederkomst in het kerstmysterie en een vooruitlopen op de wederkomst in de parousie, d.w.z. de in het Nieuwe Testament en de christelijke theologie verwachte wederkomst van de Heer op het einde der tijden. Naar analogie met halfvasten-zondag 'Laetare', zo genoemd naar het misformulier, kreeg de derde zondag van de Advent, zondag 'Gaudete' een meer feestelijk karakter. Dit feestelijke ligt opgesloten in het gebruik van de ps. 84 en 79, waarin de verwachting van de uiteindelijke verlossing overheerst. Oorspronkelijk was deze derde zondag de laatste zondag voor Kerstmis, hetgeen verband hield met de nachtmis op quatertemper-zaterdag. De vierde zondag werd pas later van een eigen formulier voorzien.

Wordt vervolgd

Martin Polspoel

Noten:

H.A.J. Wegman, 85-88, 135.

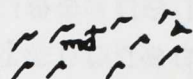
Encyclopedie van het Christendom
170-171.

Liturgisch Woordenboek, 2 dln.
met supplement.

J.J. Romen & Zn. Roermond 1958-
1961.

Dl. I, 52-58.

TEMPUS ADVENTUS

Ps. 24, 3. V. 4

L 8
C 25

GR. I
MRB LKS

U

ni-ver- si qui te exspectant, non confundentur, Domine. Vi- as tu- as, Dó-mi-ne, no-tas fac- mi- hi: et se- mi-tas tu- as é- do-ce me.

UNIVERSI

Het Graduale van de 1e zondag van de Advent is één van die kleine, kernachtige en tegelijk heerlijk zingbare Graduales binnen ons misrepertoire. Vergelijk je dit stuk met hetzelfde type van de 1e modus op andere zondagen in het jaar, dan valt de eenvoud en de overzichtelijkheid, zeker van het respons, onmiddellijk op.

De tekst van dit respons (ps.24-3) klinkt n.b. viermaal in deze viering. De Introitus en het Offertorium eindigen ermee, het Graduale begint en eindigt ermee: *Universi qui te expectant, non confundentur*- Allen die U verwachten, zullen niet beschaamd worden. In tegenstelling tot het 5e-modus-Graduale, is dat van de 1e modus over het algemeen veel oorspronkelijker gecomponeerd vanuit de tekst, ondanks ook hier overeenkomstige formules. Een heel uitzonderlijk voorbeeld hiervan is *Sciant gentes* (G.R.88) waarvan we hopen in de toekomst een analyse te kunnen publiceren.

Aan *Universi* is duidelijk te zien, dat het respons bedoeld is voor de schola en het vers voor de solist. Het verschil in hoogte en daarmee in omvang is zo groot, dat het respons doet denken aan de 2e, dus plagale modus, mede door het gebruik van de fa-sleutel.

Het begin van het vers heeft dan een dubbele 1e modus - herkenbaarheid: de sleutelverandering en de kwintsprong re-la, die zo eigen is aan de 1e-modus-intonaties.

We kunnen dat verschil in plagaal en authentiek van respons en vers in vele Graduales waarnemen, samengaan met het minder en meer virtuoos zijn van opzet: de solist krijgt zijn kans.

Kijken we naar de grote melodische en modale lijn, dan zien we dat het woord Universi als intonatie om de re heen blijft cirkelen. In het Graduale Triplex (zie notenbeeld) is echter wel te zien, dat de hele opzet van deze intonatie breder is dan de kwadraatnotatie duidelijk maakt, vooral in de aanvang en het einde van het melisme op ver. Het heil is er uitdrukkelijk voor allen ...Universi. Daarna komt er, in tegenstelling tot vele andere Graduales in de 1e modus (zie b.v. G.R.88) een verrassend snelle vlucht over de plagale dominant heen, waarop overigens wel de rust van de cadens neerkomt. Dat woord expectant-verwachten lijkt vleugels te krijgen. Denkt U de kleine episema's drie-maal door, over de hele clivis heen (dat zegt de r boven *mn* en al die losse *^* in Laon) en trekt U de spanning door tot de laatste noot van de verbrede torculus, dan is de cadensnoot tevens weer de verbinding met wat volgt.

Non...niet zullen ze beschaamd worden. Syllabisch getoonzet en dus aandacht vragend. Ook confundentur vraagt aandacht, maar dan door al die n's. Zowel het Cantatorium (onder de balk) als Laon (boven de balk) laten in hun notatie zien, dat die n's goed mogen resoneren. Dit woord eindigt met een fijn melisme rond de fa, om dan uit te monden in Domine. Ondanks de bekende formules is Domine zo mooi getoonzet door de rust van de re die het woord draagt en daarna het nog even uitwaaiëren op de slotformule.

Conclusie: een heerlijk stuk voor de schola; kort, levendig en overzichtelijk; een gebed, bijna in één adem.

Dan volgt het vers met de genoemde re-lantoonatie en het melisme rond de la op Domine.

Vias tuas Domine, notas fac mihi: Uw wegen Heer, maak ze me bekend.

Notas fac als melodisch en spanningshoogtepunt, beweegt zich zelfs om de hoge do heen, om, naar de pausa major toe, weer in wat rustiger vaarwater te komen. Op de gebruikelijke manier wordt dan de fa als dominanttoon belangrijk, met een cadens op de subtonica do, om de uiteindelijke rust te vinden in de re.

Et semitas tuas edoce me: en leer mij uw paden.

Wanneer we de melismen bestuderen vanuit de twee genoemde handschriften, zien we ritmisch veel meer nuances dan de kwadraatnotatie aangeeft. Het melisme van Domine is breed opgezet met al die dikke tractuli en verbrede neumen, terwijl mihi daarentegen bestaat uit tweemaal een snel bewegende trigon en andere zeer licht geschreven neumen. Dat valt bij een nog maar oppervlakkig kijken al op.

Belangrijker is, dat de solist een muzikaal-liturgisch mens is, die met tekst en notenbeeld samen zó muziek weet te maken dat de schola, geïnspireerd, het respons nogmaals aanheft (a-b-a dus)

Misschien voor velen (allen-universi) een goed idee, om op deze 1e zondag van de Advent ook het Graduale eens aan te pakken. Het is de moeite waard.

HET PRAEMONSTRATENSER GREGORIAANS (Dl.II)

Het Praemonstratenser Gregoriaans kent een aantal eigen gezangen, zowel in Antifonale en Processionale als in het Graduale. We beperken ons hier echter tot het Graduale.

Het meest opvallend in het Graduale zijn de Alleluia's. Het Praemonstratenser Graduale bevat een twintigtal Alleluia's die niet terug te vinden zijn in het Romeinse. Er zijn ook een aantal Alleluia's die in de Romeinse versie maar één vers hebben en in de Praemonstratenser versie twee. Een mooi voorbeeld hiervan is wel de Alleluia 'Pascha Nostrum' van Pasen:

A

I-le-lú-ia

x. Pascha no-strum

immo-lá-

tus est * Chri-stus.

x. Epu-lé-

mur in á-zy-mis sin-ce-ri-tá-

tis * et ve-ri-tá-tis.

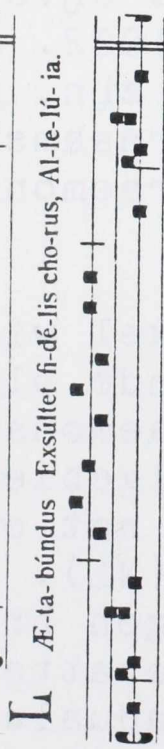
Er zijn natuurlijk niet alleen de Alleluia's, er zijn ook de sequenties. Het is geweten dat het Romeinse Graduale ooit heel veel sequenties bevatte en dat er daarvan nu (na Trente) nog maar vier overschieten: LAUDA SION, STABAT MATER, VENI SANCTE SPIRITUS en VICTIMAE PASCALI LAUDES. Het Praemonstratenser Graduale bevat er 6: de vier reeds genoemde en LAETABUNDUS (Kerstmis) en DIES IRAE (overledenen). Ter illustratie het mooie LAETABUNDUS van Kerstmis:

Dit zijn de voornaamste eigen gezangen, verder zijn er alleen nog: 1 tractus, 1 offertorium, 2 communiones en dan ook nog een mis van de H. Norbertus (die heel mooi is) en die afkomstig is uit het graduale van Nancy uit 1787. Deze mis werd als bijvoegsel in het Graduale gebracht in 1922. Deze opsomming wil niet volledig zijn, maar enkel een beeld geven van de voornaamste gezangen die eigen zijn aan het Praemonstratenser Gregoriaans.

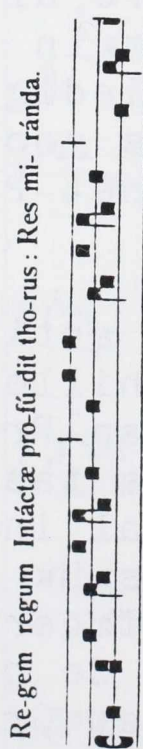
In een laatste deel van dit artikel wil ik even handelen over de verschillende plaat-, cassette-, of CD-uitgaven van Praemonstratenser Gregoriaans. Voor ons taalgebied springen twee abdijen speciaal in het oog: Grimbergen (B) en Berne-Heeswijk (NL). Het Gregoriaans Abdijkoor Grimbergen bracht reeds 5 platen op de markt. Ze bevatten hoofdzakelijk gezangen uit het Graduale, opgefleurd met enige mooie stukjes uit de andere boeken. De eerste twee platen: Koorklanken uit Grimbergen en Venite Exultemus bevatten gezangen uit de verschillende periodes van het kerkelijk jaar, terwijl

Prosa.

6.

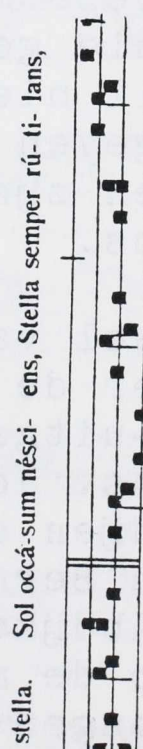
Æ-ta-búndus Exsúltet fi-dé-lis cho-rus, Al-le-lú-ia.

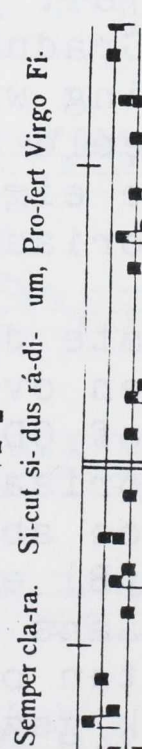
Re-gem regum Intáctæ pro-fú-dit tho-rus : Res mi-ránda.

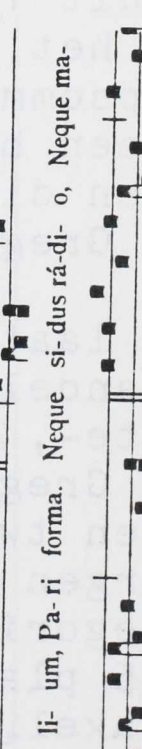
Ange-lus con-sí-li-i Na-tus est de Vírgi-ne : Sol de

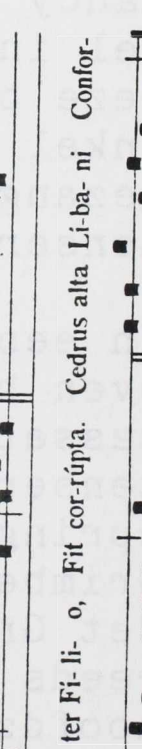
stella. Sol occá-sum nésci-ens, Stella semper rú-ti-lans,

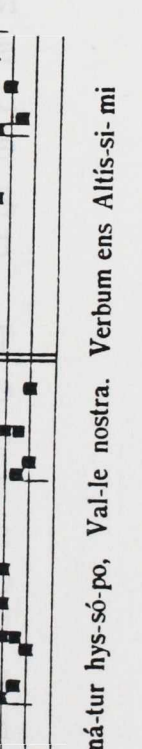
Semper cla-ra. Si-cut si-dus rá-di-um, Pro-fert Virgo Fi-

li-um, Pa-ri forma. Neque si-dus rá-di-o, Neque ma-

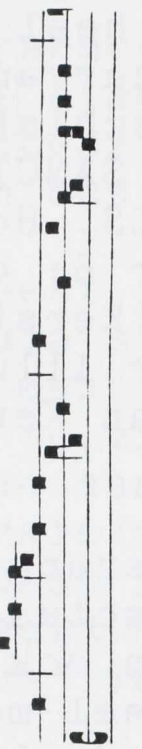
ter Fi-li-o, Fit cor-rúpta. Cedrus alta Lí-ba-ni Confor-

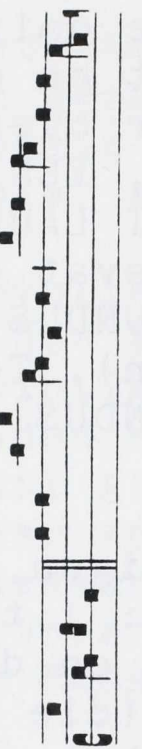
má-tur hys-só-po, Val-le nostra. Verbum ens Altís-si-mi

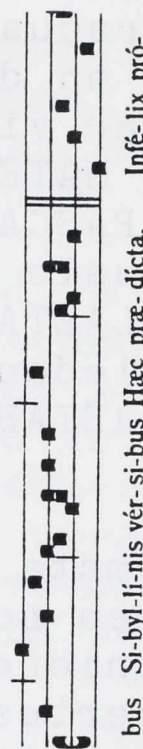
Corpo-rá-ri pas-sum est, Carne sumpta. I-sa-ÿ-as cé-ci-

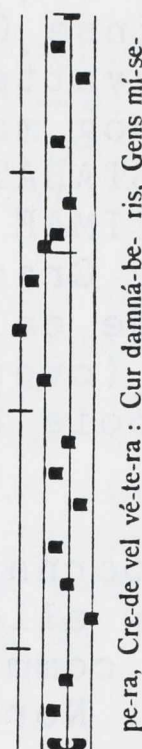
nit, Sy-na-gó-ga mémi-nit : Nunquam tamen dé-si-nit

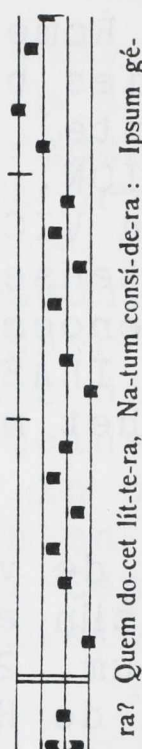
Esse cæ-ca. Si non su-is vá-ti-bus, Cre-dat vel genti-li-

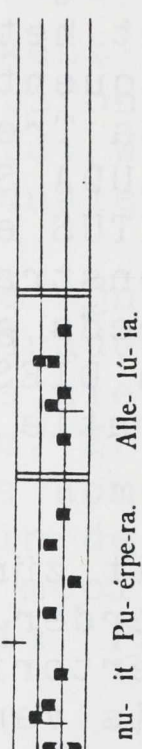
bus Si-by-lí-nis vér-si-bus Hæc præ-dícta. Infé-lix pró-

pe-ra, Cre-de vel vé-te-ra : Cur damná-be-ris, Gens mí-se-

ra? Quem do-cet lít-te-ra, Na-tum consí-de-ra : Ipsum gé-

nu-it Pu-érpe-ra. Alle-lú-ia.

de laatste drie platen gewijd zijn aan één specifieke tijd: Advent en Kerst, Passie en Pasen en Hemelvaart en Pinksteren. Deze laatste verschenen ook op CD en cassette. De Abdijgemeenschap van Berne legde ook een aantal gezangen vast. Zij gaf 4 platen uit: één met gezangen uit de verschillende liturgische getijden en verder Advent, Kerstmis-Epifanie en Pinksteren. Ook deze bevatten hoofdzakelijk Graduale-gezangen en af en toe zit er een mooi stukje orgelmuziek tussen.

Dit zijn de belangrijkste uitgaven van Praemonstratenser Graduale-gezangen. Wat de andere gezangen betreft: de Abdijgemeenschap van Averbode bereidt nu een uitgave voor van de Gregoriaanse vespers van Allerheiligen en Kerstmis. Deze zal in november of december van dit jaar verschijnen op CD en cassette. Verder heeft de Abdijgemeenschap van Schlägl (Oostenrijk) enkele jaren geleden reeds een plaat uitgebracht met de "zondagsvespers" (van de zondagen door het jaar).

Alle uitgaven die hier opgesomd werden, zijn nog steeds verkrijgbaar, enerzijds in de betrokken abdijen en anderzijds in gespecialiseerde religieuze boekhandels. Bij deze uitgaven is het belangrijk om te weten, dat dit geen z.g. concertmuziek is, maar wel hetgeen ik zou durven noemen: gebedsmuziek. Het Gregoriaans is in vele huizen van onze orde geen folklore, maar gebed. Ons dagelijks gebed, van waaruit wij de kracht putten om als Norbertijnen in deze wereld te leven en te werken. Moge God ons moed en volharding schenken om deze schone gebedsvorm verder door de eeuwen te dragen.
Amen.

SYMPOSIUM
100 JAAR PALEOGRAPHIE MUSICALE

100 jaar Paléographie musicale Verslag van een herdenking

Van 19 t/m 21 oktober j.l. werd in Amersfoort het symposium '100 jaar Paléographie Musicale' gehouden. Voor de 100e verjaardag van het seriewerk waarin de oudste manuscripten met Gregoriaanse notatie worden gepubliceerd, waren zo'n 70 mensen uit alle hoeken van Nederland en zelfs uit Vlaanderen en West-Duitsland bijeengekomen. Velen van hen hadden elkaar nog nooit ontmoet, of kenden elkaar slechts van naam. Dat alleen al was iets bijzonders: 70 mensen die actief met het Gregoriaans bezig zijn, in één ruimte bij elkaar.

In zijn openingswoord vertelde de voorzitter van de Amici Cantus Gregoriani in het kort de voorgeschiedenis van het symposium. Dat een herdenking van 100 jaar PM op zijn plaats was, was geen punt van twijfel geweest. De vorm ervan was er een geworden van actie én contemplatie.

Het symposium bestond uit acht lezingen over onderwerpen die met de Gregoriaanse handschriften in verband staan. Als eerste spreker hield dr. A. Kurris een inleiding over de ontstaansgeschiedenis van de Paléographie Musicale. De lezing was boeiend, enerzijds vanwege de duidelijke manier waarop de verwickelingen tussem Solesmes, Mocquereau en de pauselijke commissie werden geschetst, anderzijds vanwege de opvattingen die latere koorleiders van Solesmes hadden over de restauratie en waarmee Kurris zijn verhaal lardeerde.

De vrijdag begon met een lezing van dr. K.

Vellekoop over de historische context waarin de Gregoriaanse manuscripten zijn ontstaan. Spreker eindigde met de opmerkelijke hypothese dat het handschrift Laon uit het Graduale Triplex niet in Laon is geschreven en daar pas na de tiende eeuw is terecht gekomen.

Vervolgens zette dr. A. Hollaardt O.P. helder en overzichtelijk uiteen welk proces de liturgie tussen de 8e en 13e eeuw doormaakt. Deze periode werd door de spreker in drie stukken verdeeld, waarvan de liturgiebeleving telkens kort werd gekarakteriseerd en uitgewerkt.

De middaglezingen werden verzorgd door drs. A. Geurts en dr. B. Kahmann C.Ss.R. Eerstgenoemde besprak aan de hand van lichtbeelden de boekontwikkeling in de Middeleeuwen. Voorts wees drs. Geurts op het bestaan van perkamentfragmenten met (muziek)notatie, die voor de versteviging van latere boeken werden gebruikt. Dr. Kahmann stelde dat het belang van dergelijke fragmenten voor de studie van het Gregoriaans nog onvoldoende duidelijk is. Samen met N. Wesselingh OSB had Kahmann een tentoonstelling verzorgd waarop een beperkt aantal van deze fragmenten te zien was. Ze waren afkomstig uit archieven in Maastricht, Rolduc, Uden, 's-Hertogenbosch en Utrecht. De tentoonstelling was tijdens het symposium permanent te bezichtigen; na de inleiding van dr. Kahmann leidden deskundigen de deelnemers rond. Helaas bestaat er geen enkel duidelijk zicht op het aantal, de notatie en de herkomst van deze fragmenten. Inventarisatie is dus dringend gewenst.

In de avondlezing lichtte M. Polspoel de arbeid toe die in Solesmes wordt verricht t.b.v. de Edition Critique van het Graduale. Gedetailleerde lichtbeelden verduidelikten het betoog, waarvan de conclusie luidde dat het niet mogelijk is een archetype van het Gregoriaans te bereiken. Op de laatste dag van het symposium zette opnieuw de heer Polspoel het belang uiteen van de manuscripten voor de semiologie. Uiteindelijk leidde zijn onderzoek tot reconstructie van de Introitus Terribilis est. Dr. A. Bodar besloot de lezingen met een helder betoog over Ottoonse boekverluchting. Aan de hand van dia's liet hij zien, hoe invloeden van Byzantium en de Karolingische Renaissance leidden tot het vervaardigen van de illustraties in het zogenoemde Evangeliarum van Otto III. Chris Fictoor, vice-voorzitter van de Nederlandse Sint Gregorius Vereniging, sloot het symposium. Hij stelde dat de tijd rijp is voor het leggen van een dwarsverbinding tussen de studie van het Gregoriaans, de plaats van het Gregoriaans binnen de liturgie en een nieuwe methodiek, waarin de recente inzichten voor de praktijk bruikbaar worden gemaakt. Naast dit contemplatief-theoretische gedeelte van het symposium werd een niet geringe hoeveelheid tijd besteed aan actief-praktisch bezig zijn in de voorbereiding van de Vesperdienst waarmee de herdenking werd afgesloten. Zr. Marie-Louise Egbers leidde op deskundige en prettige wijze de repetities die de lezingen afwisselden. Het resultaat was een welluidende en goed verzorgde Vesperdienst, waarin mgr. Bär Voorzing.

Terugkijkend op deze drie dagen kan men spreken van een geslaagde herdenking. De samenwerking tussen Amici Cantus Gregoriani en de Nederlandse Sint Gregorius Vereniging is vruchtbaar gebleken, niet in de laatste plaats door de uitstekende verstandhouding die tijdens de voorbereidingen is gegroeid tussen degenen die de organisatie voor hun rekening hadden genomen: Siem Groot (NSGV) en Lodewijk van de Winkel (ACG)

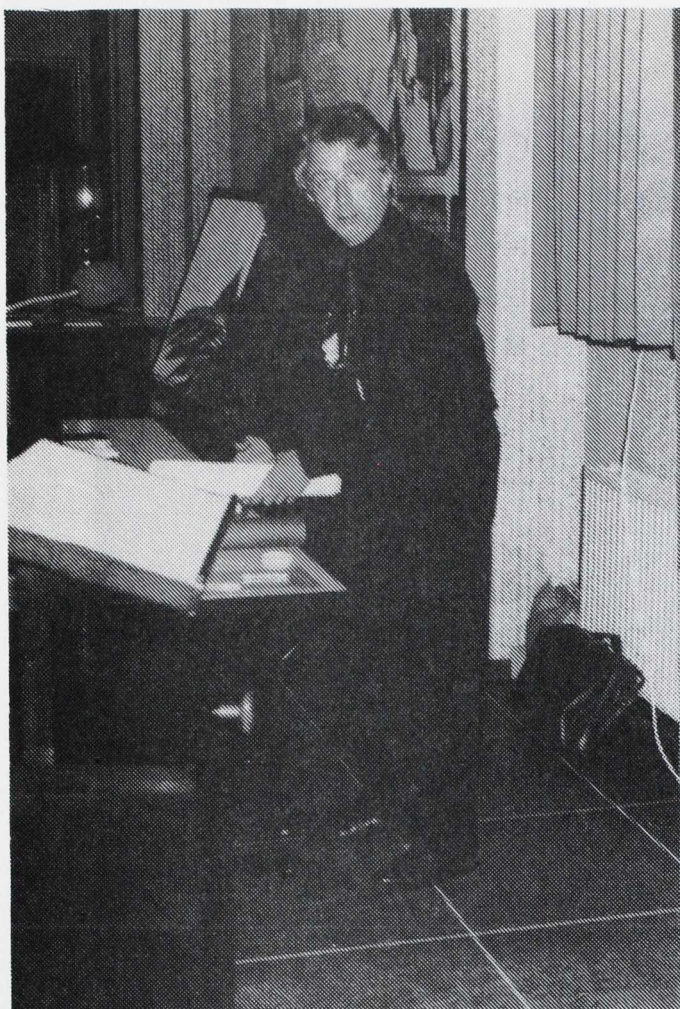
Een herdenking is natuurlijk niet bedoeld om resultaten te boeken; toch kan in zekere zin van resultaten worden gesproken:

- het belang van de handschriftenstudie voor de beoefening van het Gregoriaans is voor alle aanwezigen duidelijker geworden;
- nieuwe contacten zijn gelegd en bestaande verstevigd. Dit geldt zowel voor de individuele deelnemers als voor de organiserende groeperingen. Verdere samenwerking in de toekomst lijkt een mogelijkheid die dichterbij is gekomen.

Tenslotte: de gehouden lezingen zullen in boekvorm verschijnen. In het Tijdschrift voor Gregoriaans en het Gregoriusblad zal de publicatie en de wijze van bestellen worden aangekondigd.

Ton Tromp

M. Polspoel: Edition Critique	]
A. Bodar: Ottoonse boekverluchting	
K. Vellekoop: historische context	
A. Kurris: ontstaansgeschiedenis	

100 JAAR PALEOGRAPHIE MUSICALE

Holland festival oude muziek Utrecht

Overzicht van de lezingen door fr. Kees Pouderoyen OSB, gehouden op 25 augustus 1989 in de Pieterskerk

Van paleografie tot interpretatie

1) Teken en toon

Het Gregoriaans is de oudste muziek van de westerse beschaving, d.w.z. de oudste ons bekende muziek. Dat zij ons bekend is, komt door het feit dat zij de oudste genoteerde muziek is (afgezien van enkele fragmenten uit de klassieke oudheid. Het Gregoriaans vormt daardoor het uitgangspunt niet alleen van de fenomenale ontwikkeling van de Europese muziek, doch ook van haar notatie. Deze situatie heeft het mogelijk gemaakt al "terugkruipend" langs de eeuwen de oudste notaties langzamerhand te ontcijferen, maar het gevaar van deze weg is dat gemakkelijk vergeten kan worden dat de zang die na deze ontcijfering te voorschijn komt, in wezen een totaal ander karakter heeft dan alles wat erop volgt: het was een zang die in de volle zin des woords mondeling was en als zodanig is hij de laatste vrucht van een lange antieke traditie. Het problematische maar tegelijkertijd fascinerende is dus dat wij ons geconfronteerd zien met de eerste pogingen een akoestische realiteit, een opeenvolging van geluiden schriftelijk vast te leggen.

2) Toon en tekst

Het in schrifttekens vastleggen van geluiden

De Tentoonstelling

oftewel het noteren doet als vanzelf denken aan het probleem van het schrift in het algemeen. En inderdaad, schrift en notatie zijn twee verwante werelden, al beoogt het schrift (niet alleen het beeld- doch ook het letterschrift) allereerst het begrip dat door het woord uitgedrukt wordt, terwijl de muzieknotatie daarentegen juist probeert de akoestische klank van het woord in tekens te vangen. Want woord en klank, toon en tekst zijn in het Gregoriaans zo samengesmolten dat het wel de "zang" bij uitstek is genoemd; het is een muziek waarbij de relatie tussen het woord en zijn verklanking wezenlijk is.

3) Tekst en melisme

De relatie van woord en toon is in het Gregoriaans zo wezenlijk dat ook daar waar deze zang de tekst loslaat om zonder woorden vrij te "jubelen" (in de z.g. melismen), toch dezelfde tekstgebonden stijl gehandhaafd blijft. Het melisme is zo a.h.w. een tekst zonder woorden en een discours zonder betekenis. Dit wordt gestaafd door de latere ontwikkeling van de prosulae, tropen en sequenties, waarbij iedere toon van het melisme weer van een lettergreep wordt voorzien. Maar het is ook juist bij het melisme dat de verschillende interpretaties en vertolkingen van het Gregoriaans het meest uiteenlopen, zodat juist bij het melisme blijkt hoe moeilijk en moeizaam soms de weg is die van de paleografie naar de interpretatie leidt, en hoe noodzakelijk het is de verschillende wetenschappelijke "tussendisciplines" serieus te nemen, al moet men hen niet verafgoden wil men tot een artistiek overtuigend resultaat komen.

Studiereis Vaals

In de week na Pasen 1990 (16 t/m 20 april) houdt de Stichting Amici Cantus Gregoriani samen met de AISCGRE een basiscursus semio-logie. Onderzoeksresultaten van deze jonge tak van wetenschap zullen worden toege-licht en geïnterpreteerd.

De cursus is bedoeld als een eerste aan-zet tot verantwoord uitvoeren van de gege-vens die de manuscripten bieden. In elk ge-val zal aandacht worden besteed aan de vor-men van de neumen en de Gregoriaanse vorm-leer.

Docenten: Zr. M-L. Egbers en dr. A. Kurris
Kosten ong. f350,-.

Inschrijven bij het secretariaat van de stichting: Torenhoekstraat 14 5056 AN Ber-kel-Enschot. Tel 013-331094.

Wat anderen ons vroegen te publiceren

Uit Watou ontvingen wij het bericht dat het 4e Gregoriaans Festival aldaar gehouden wordt van 10-12 mei 1991.

De K.R.O. meldt ons de volgende uitzendingen:

- 19 nov.- H. Catharina, Holz-Kerkrade: Latijn
- 3 dec.- H. Hart, Boxtel: Greg.
- 24 dec.- H. - Hart, Boxtel: Lat. Greg.
- 25 dec.- Kerstnacht, H. Willibrordus Hil-versum: Lat. Ned.
- 25 dec.- Kerstochtend, Maria-Regina, Boxtel
Lat. Ned.

ZANGERSDAG

HIL VERSUM ZATERDAG 18 NOVEMBER 1989

INCIPT LIBER
S. AMBROSII

Aanmelden bij het secretariaat

Torenhoekstraat 14
5056 AN Berkel Enschoot
vóór 1 november a.s..

 Stichting
Amici Canus Gregoriani

ZANGERSDAG HILVERSUM

De Stichting A.C.G. organiseert zaterdag 18 november 1989 een zangersdag te Hilversum onder het motto:

De nieuwe verworvenheden kunnen ieder koor inspireren.

Programma:

- 9.30 - ontvangst met koffie;
- 10.00 - openingsdienst (de deelnemers ontvangen het te gebruiken materiaal);
- 10.20 - welkom door de voorzitter, de Heer Ton Tromp;
 - analyse van de gezongen antifonen door Zr. M-L Egbers;
 - opdrachten i.v.m. zelfwerkzaamheid: enkele gezangen uit het Graduale van de Advent en de Kerst-tijd (die aan de deelnemers worden toegezonden);
- 11.15 - koffie;
- 11.30 - voordracht over de Latijnse teksten van de te bestuderen gezangen door Ton Tromp, classicus;
- 12.30 - lunch (lunchpakket a.u.b. meebrengen);
- 14.00 - zelfwerkzaamheid in groepen (zie 10.20 u);
- 15.00 - theepauze;
 - uitvoering en bespreking van de bestudeerde gezangen;
- 16.00 - sluiting

Kosten: f7,50 voor A.C.G.-leden, f10,- voor niet-leden.

Plaats: klooster De Stad Gods, Soestdijkerstraatweg 151.

Mgr. Bär en M. Lambriex
bij de informatietafel]

Vervoer: treinreizigers nemen vanaf station Hilversum de bus richting Zeist (lijn 71); uitstappen halte Monnikenberg/Soestdijkerstraatweg; wie met eigen vervoer komt, ontvangt een routebeschrijving.

In onze vorige aflevering schreven wij: We binden de strijd aan met het idee "dat al die nieuwigheden toch niets zijn voor een gewoon parochiekoor". Nieuwe inzichten kunnen altijd beïnvloedend werken op ieder koor dat zichzelf respecteert en de energie bezit zijn eigen niveau te blijven opvoeren.

Kom dus luisteren en.....zingen.

Opgeven voor deelname vóór 1 november 1989 bij het secretariaat van de stichting A.C.G. Torenhoeckstraat 14 5056 AN Berkel-Enschot. Tel. 013-331094.

Het redactie-adres is sinds 1 augustus: Catharinastraat 81 4811 XG Breda Tel. 076-221458 Onze excuses voor de wijzigingen gedurende dit jaar

De organisatoren: S. Groot N.S.G.V.
L.v.d. Winkel A.C.G.]

Het cursuspakket van de Stichting ACG
1989/1990

Vanaf januari 1990 start de stichting een beginnerscursus in het centrum van Hilversum.

Het ligt in de bedoeling ritme, modaliteit en andere onderwerpen te doceren vanuit de laatstverworven inzichten. In ieder geval is het uitgangspunt de eigen ervaring, dus het zingen zelf.

De docenten zijn: Zr. M-L. Egbers;
Dhr. P. Hermsen;
Dhr. P. Mennen.

De kosten bedragen f150,-.

De data: 24 en 31 januari; 7, 14 en 21 februari, 7, 14 en 28 maart; 4, 11 en 25 april, 2, 9, 16 en 23 mei.

De tijd: 19.30-22.00 u.

De plaats: De Schaapskooi (naast de Vituskerk) Emmastraat Hilversum.

Inlichtingen: Zr. M-L. Egbers Catharinastraat 81 4811 XG Breda; 076-221458

Aanmelding: secretariaat Stichting ACG
Torenhoeckstraat 14
5056 AN Berkel-Enschot
013-331094

De Studiegroep semiologie komt maandelijks bijeen; ze vindt plaats op woensdagavond eveneens in De Schaapskooi in Hilversum . (zie boven) Per avond wordt er een gezang behandeld, dat door de cursusleden is voorbereid. Het accent ligt op het koorzingen. Inlichtingen bij Zr. M-L. Egbers (zie boven)

Gregoriaans te beluisteren

- Gemengde Schola Breda o.l.v. Zr. M-L. Egbers: De vespers van de 2e zondag van de Advent, Gregoriaans en polyfonie;
10 dec. om 19.00 u R.K. Ceciliakerk Berkel-Enschot.
- Eucharistieviering van de 4e zondag van de Advent.
23 dec. om 19.00 u Begijnhofkerk, Catharinastraat Breda.
- Quem Quaeritis o.l.v. Marcel Zijlstra, Gregoriaanse gezangen en Middeleeuws kerstspel in scenische uitvoering.
22 dec. om 20.15 u Pieterskerk Utrecht.
- Schola Cantorum "Karolus Magnus" o.l.v. Fred Schneyderberg, Completen. M.i.v. 2 januari iedere eerste dinsdagavond van de maand om 20.00 u. Lourdeskerk Hatertseweg 113 Nijmegen.
- Eucharistieviering van de 1e zondag van de Advent. 3 dec. om 10.30 u Lourdeskerk Nijmegen.
- Schola Cantorum van het Ward-Instituut o.l.v. Louis Krekelberg, Eucharistieviering van de 32e zondag door het jaar. 12 nov. in het Godshuis Roermond.
Eucharistieviering van de 33e zondag door het jaar, 19 nov. Munsterkerk Roermond.
- Utrechts Studenten Gregoriaans Koor o.l.v. Jan Boogaarts, zie aankondiging Ambrosiaanse dag op 9 dec.

AMBROSIAANSE DAG

Op zaterdag 9 december organiseert het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor (USGK) in samenwerking met de vereniging voor Latijnse liturgie een studiedag, gewijd aan de liturgie van de Milanese kerk en de Ambrosiaanse zang. De liturgie van deze dag zal gewijd zijn aan Sint-Ambrosius zelf, wiens feestdag in deze tijd valt en die dit jaar bovendien 1650 jaar geleden geboren is. De dag wordt geopend met een Latijnse Ambrosiaanse mis in de Augustinuskerk te Utrecht, 's morgens om 9.30 u. Het USGK zingt het proprium, de Cappella Traiectina zingt, eveneens onder leiding van Jan Boogaarts, een driedelig misordinarium van Josquin Desprez, dat oorspronkelijk werkelijk in deze liturgie thuishoort.

Verder is Prof. Bon. Baroffio OSB, een van de weinige kenners van het Ambrosiaans, uitgenodigd om in twee lezingen historische achtergronden en betekenis van het Ambrosiaans toe te lichten. Deze lezingen worden gegeven in de Pieterskerk en wel in het Duits. Tussen de lezingen is in principe voorzien in een eenvoudige lunch. Na de tweede lezing 's middags zal er gelegenheid zijn om de op die dag nieuw geopende tentoonstelling in het Catharijneconvent te bezoeken, die gewijd is aan Noordnederlandse getijdenhandschriften. Na de rondleiding door de tentoonstelling worden de Ambrosiaanse Vespers gezongen om 17.15 u in de kathedraal, naast het Catharijneconvent.

's Avonds geeft het USGK samen met de Cappella Traiectina een groot Ambrosiaans concert in de Pieterskerk, waarin, naast hoogtepunten

uit het Ambrosiaanse repertoire, een reconstructie van een z.g. Ambrosiaanse motettenmis van Josquin Desprez ten gehore zal worden gebracht door de Cappella Traiectina. Het gaat hier om een zeer recente musicologische ontdekking. Voor deelnemers aan de Ambrosiaanse dag is de toegang tot het concert vrij.

U kunt inschrijven voor deelname aan de Ambrosiaanse dag door een briefje aan het USGK, postbus 302, 3500 AH Utrecht, met daarop uw naam en volledig adres (postcode!). Bij de aanmelding een getekende betaalkaart insluiten, waarop het volgende inschrijfgeld is ingevuld: f27,50; CJP/65+/collegekaart en leden V.v.L.L. f22,50.

De repetitie

Plaatbespreking

Deze keer wil ik eens een aantal platen voor U bespreken. De samenhang is heel eenvoudig: het zijn allemaal uitvoeringen van hetzelfde koor, nl. de Schola Cantorum van het Ward Instituut te Roermond. De oudste die ik in mijn verzameling vond, was de plaat Gregoriaans, Omega 666.000. Deze is later opnieuw uitgebracht met als titel Gregoriaans Kyriale, nu op het label Dureco Benelux 99.504. Niet alleen de uitgebrachte gezangen zijn dezelfde, ook de hoestekst is zo goed als identiek.

Het koor staat hier nog onder leiding van Jos Lennards, de grote voorvechter en propagandist van het Gregoriaans in Nederland en ook daarbuiten. Wat we momenteel op het gebied van Gregoriaans bereikt hebben, is voor een zeer groot deel aan hem te danken.

Op deze plaat zijn nog duidelijk de opvattingen van Dom Mocquereau en Dom Gajard hoorbaar: bij een pes is de onderste noot de drager, over topnoten wordt heengegleden, uitgangen met registerdynamiek. Het geheel wordt niet langzaam, maar toch gedragen gezongen. Zo was het begin.

Maar wat een koorklank heeft Lennards weten te bereiken en wat een perfecte uitspraak!

Op de plaat vinden we gezangen uit het gehele kerkelijk jaar; hier en daar staan al kleine correcties, b.v. in de introitus Gaudeamus de verhoogde sa (teu).

Een andere plaat o.l.v. Jos Lennards is Ordinarium Missae, Dureco Benelux 99.507.

Op kant 1 staat Missa Primitiva; een kant met eenvoudige misgezangen, eenvoudig en goed gezongen. De plaat begint met een Ambrosiaans Asperges me, gevolgd door het Vidi aquam simplex. De Kyries en Christes van XVI worden nog 3x gezongen. In deze mis vinden we ook reeds voorbeden: het litaniegebed Divinae pacis, dat een groot deel van kant een in beslag neemt en dat indrukwekkend is door zijn smeking, door het koor duidelijk tot uitdrukking gebracht. In deze mis vinden we ook het Mozarabisch Pater noster, met zijn telkens herhaald Amen. Kant 2 heeft rijkere gezangen; de plaat sluit cyclisch met het bekende Ambrosiaanse Gloria. Prachtig gezongen melismen, die iets worden tegengehouden t.o.v. de recitatieven.

Een even prachtig, maar toch ander geluid horen we op de plaat Maria Onbevleete Ontvangenis. Nu staat het koor onder leiding van Louis Krekelberg. De plaat is een uitgave van KRO klassiek 313.41, uitgekomen in 1985. Het is een bloemlezing van bekende en onbekende Mariagezangen: hymnen, responsories, antifonen en mis X. In deze uitvoering wordt de tekst belangrijk en komt er een andere spanning in de zang dan bij Lennards. De betekenis van de woorden dringt door de melodie heen: luster maar eens naar het jubelende Gaudens gaudebo.

Mooi is ook de minder vaak gezongen Credo V. En let U ook eens op de fraai doorgetrokken melodische lijn in Kyrie X (Alme pater).

De hymnen worden heel mooi naar het einde toegezongen, Tota pulchra es overtuigt de luisteraar.

Het responsorie Ave Maria laat horen, dat ook een ervaren en prachtig zingend koor toch wel eens moeite kan hebben met de slot-s. Maar dat bent U al weer vergeten als U verder luistert.

Sequenties hebben we niet veel meer; daarom is het een goede gedachte geweest, er hier een op te nemen: Ave mundi spes Maria, die verwantschap vertoont met het Lauda Sion. Dat zien we trouwens wel vaker.

Uitgaande van de plafondschilderingen in het St. Salviuskerkje te Limbricht is een plaat gemaakt, getiteld Salve Regina. 34 gezangen die betrekking hebben op Maria zijn hier bijeen gebracht; vanaf de boodschap van de engel tot en met de kroning van Maria en de hemelvaart van Christus om een einde te vinden met Hellemond, Laatste Oordeel en Hemelpoort. Op verschillende plaatsen zijn de melodieuze herstellend, hetgeen de muziek verlevendigt. Over de kwaliteit van het koor hoef ik het niet meer te hebben en het label Eurosound ES 46.843 zegt ook wel iets over de opnamekwaliteit.

Wilt U een of meer platen bestellen, wendt U dan tot: Secretariaat Schola Cantorum Suikerdoossingel 36, 6051 HP Maasbracht. Tel. 04746-2246.

Wim Mahieu

Kerkelijke kalender

zond. 3 dec. 1e zondag van de Advent;
Met deze zondag begint het
A-jaar;
Vrijd. 8 dec. Onbevleete Ontvangenis van
de H. Maagd Maria;
zond. 10 dec. 2e zondag van de Advent;
zond. 17 dec. 3e zondag van de Advent;
zond. 24 dec. 4e zondag van de Advent;
maand. 25 dec. Kerstmis, Geboorte van de Heer;
dinsd. 26 dec. 2e kerstdag, H. Stefanus,
eerste martelaar;
zond. 31 dec. H. Familie, zondag onder het
octaaf van Kerstmis;
maand. 1 jan. octaafdag van Kerstmis,
H. Maria, Moeder van God;
zond. 7 jan. Openbaring des Heren;
zond. 14 jan. 2e zondag door het jaar;
zond. 21 jan. 3e zondag door het jaar;
zond. 28 jan. 4e zondag door het jaar.

Vignetjes

L - liturgia - liturgie
C - chorus - koor (koorpraktijk)
D - disciplina - wetenschap
A - actualia - actualiteiten

INHOUD

Van de redactie.....	129
Liturgiegeschiedenis 4 M. Polspoel.....	130
Universi Zr. M-L. Egbers.....	137
Het praemonstratenser Gregoriaans dl.II J. Bielen o.praem...	140
100 jaar Paléographie Musicale.....	145
Verslag Ton Tromp	
100 jaar Paléographie Musicale Lezingen fr. Kees Pouderoyen OSB.....	150
Actualiteiten.....	153
o.a. zangersdag Hilversum Ambrosiaanse dag	
Plaatbespreking.....	162
Wim Mahieu	